

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2018»
XIII Халықаралық ғылыми конференциясы

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

XIII Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2018»

The XIII International Scientific Conference
for Students and Young Scientists
«SCIENCE AND EDUCATION - 2018»

12th April 2018, Astana

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2018»
атты XIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2018»**

**PROCEEDINGS
of the XIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2018»**

2018 жыл 12 сәуір

Астана

УДК 378

ББК 74.58

Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2018» атты студенттер мен жас ғалымдардың XIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2018» = The XIII International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2018». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2018. – 7513 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-997-6

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 378

ББК 74.58

ISBN 978-9965-31-997-6

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2018

- ішкі ревизияларға кәсіби қадағалау жасау;
- сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті стратегиялық жоспарлау;
- сыбайлас жемқорлыққа қарсы өзге де іс-шаралар.

Сыбайлас жемқорлықтың қылмыстық жазаланатын фактісі анықталған жағдайда материалдарды полицияға немесе прокуратураға тергеуге береді.

Германияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің федералдық бағдарламасы бар, ол «Сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың және оған қарсы тұру тұжырымдамасы» деп аталады. Мұндай тұжырымдамалар муниципалдық деңгейде де бар. Олардың орындалуын Ішкі істер министрлері, сенаторлар конференциясы бақылап отырады.

1997 жылғы 9 қыркүйекте «Қосымша қызметпен айналысуға шектеу салу туралы» заң қабылданды. Онда қандай қызметтерді қанша уақыт бойы біріктіріп атқаруға болатындығы көрсетілген. Мысалы, екінші қосалқы жұмыс негізгі жұмыспен сәйкес келмесе, онда оларды қосып істеуге тыйым салынған. Қосып істеу мерзімі бес жылдан аспауы қажет және олардан түскен табыс жайында деректер берілуі керек.

Қызметке нұқсан келетін болса, жұмыстарды қосып істеуге тыйым салынады. Олар мынадай жағдайда:

- қызметкер атқаратын негізгі жұмыстың ауқымы үлкен болса;
- қосымша жұмыс қызмет мүддесіне қайшы келсе;
- қосымша жұмыс қызметкер қарайтын билік органы тартылған салада жүзеге асырылатын болса;
- қосымша жұмыс қызметкердің саяси бейтараптық принципін бұзатын болса;
- мемлекеттік басқарудың беделіне нұқсан келтіретін болса.

Дүниежүзін алаңдататын мәселелердің бірі шетелдік әріптестерді ақшаға сатып алу болып табылады. Мәселен, кейбір мәліметтерге сүйенсек АҚШ компаниялары дамушы елдердің нарығын оңай жаулап алу үшін ондаған миллион доллар жұмсайды екен. Бұл компанияға тиімді болғанымен, дамушы мемлекетке тиімсіз екені сөзсіз. Еуропа Қауіпсіздік және Ынтымақтастық Ұйымы осыған қарсы 1997 жылы «Халықаралық істер операцияларын жүргізуде шетелдік мемлекеттік лауазымды тұлғаларды парамен сатып алуға қарсы күрес конвенциясын» қабылдады. Онда корпорациялар үшін 2 млн. долларға дейін айыппұл, жеке адамдар үшін 5 жылға дейін бас бостандығын айыру санкциясы белгіленді[4].

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы “Қазақ энциклопедиясы” Бас редакциясы, 1998
2. Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.
4. Наумов А.В., Ответственность за коррупционные преступления по законодательству европейских стран (салыстырмалы-құқықтық талдау). Жинақ: Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы. М., 2001.-С-121.

УДК343.3

ТЕРРОРИЗМНІҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Жумабекова Дана Алибековна

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Заң факультетінің 1 курс магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші –з.ғ.к., профессор Сембекова Б.Р

Терроризм өзінің көріністері мен формасы, көлемі мен қарқындылығы және қатыгездігі себебінен жаһандық маңызы бар ең өткір және жағымсыз мәселелердің біріне айналды. Бұл құбылыс көптеген құрбандармен қатар келеді және сенімсіздікті тудырады. Көптеген

тұлғалар, саяси топтар немесе ұйымдар үшін терроризм саяси, діни және ұлттық проблемаларды шешу әдісі болып табылады және сондықтан ол кінәсіз адамдар құрбан болатын қылмыстардың түріне жатады.

Заманауи құқықтық әдебиетте терроризм (лат. «terror» - қорқыныш, үрей) террористер үшін қолайлы саяси, экономикалық, идеологиялық немесе басқа мақсаттарға қол жеткізу үшін жеке адамға, жеке тұлғаларға немесе объектілерге қатысты зорлық-зомбылықты немесе қатерді білдіреді.

Терроризм ежелгі дәуірден бастау алады: алғашқы террористік топтардың бірі б.з. I ғасырында Палестинада болған Сикари деп аталатын бірлік болатын. Сол уақытта Үндістанда түрлі жасырын қоғамдар қызметін атқарды. XI ғасырда Батыс Азияда неоисламдық ассасин деген сектанттық ұйым болды. Еуропа тілдеріндегі «өлтіруші» сөзі ассасиндардан келгені және жалдамалы өлтіруші мен террорист дегенді білдіреді.

Сонымен қатар, террор қарулары заман дамуымен қатар жүріп, ерекше өзгерістерге ұшырады. Террор ауқымы мен оның мақсаттары да өзгерді. Терроризм қоғамда терең дағдарыс болған кезде пайда болады. Бұл дағдарыс көбінесе идеологиялық сипатқа ие және саяси, әлеуметтік, этникалық немесе діни себептерге байланысты бірігіп сондай қоғамда пайда болады және олар үкіметке қарсылық көрсетіп, оның заңдылығына күмән келтіретін мемлекеттік және құқықтық жүйемен тікелей байланысты.

Терроризмді анықтау әлемдік ғылымның және қылмысқа қарсы күрестің тәжірибесінің күрделі мәселелерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта терроризмнің 200-ге жуық анықтамасы бар, бірақ олардың бірде-біреуі жалпыға ортақ емес.

«Террористік» термині жиі іріктеліп және субъективті түрде қолданылады. Көптеген әдебиет көздерінде терроризм террордің жүйелі пайдалану және оның синонимдері «зорлық-зомбылық», «қорқыту» деп анықталады. Терроризм тұжырымдамасын анықтаудың алғашқы әрекеті 1930 жылы Брюссельде (Бельгия) өткен Қылмыстық құқықты біріктіру жөніндегі 3-ші халықаралық конференцияда жасалды [1]. Бұл анықтамамен қамтылған әрекеттер ауқымы өте кең.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін әлем мемлекеттері терроризм мәселесіне қайта оралды. Атап айтқанда, 1971 жылы 2 ақпанда террористік актілердің нысаны адамдарға қарсы қылмыстың формасына және халықаралық аймақтарға таралған сипатқа енген кездетеррористік актілерді болдырмау және жазалау туралы Бірінші Халықаралық конвенция қабылданды. Конвенция аймақтық деңгейде орындалды.

Конвенцияға сәйкес, кісі өлтіру, адам ұрлау және адамның қауіпсіздігіне қарсы басқа да әрекеттері үшін жауапкершілік белгіленді, сондай-ақ барлық қорқыту, зорлық-зомбылық түрлеріне жаза тағайындалды. Арнайы қорғау шаралары халықаралық құқық нормаларын ескере отырып кепілдендірілді.

1972 жылы желтоқсан айында БҰҰ Бас Ассамблеясы терроризмді және басқа да зорлық-зомбылық нысандарын жою жөніндегі шараларды әзірлеу шеңберінде №3030 резолюция қабылдады. Осы резолюцияның 9-тармағына сәйкес 1973 жылы халықаралық терроризмге қарсы күрес жөнінде арнайы комитет құрылды.

БҰҰ сарапшылары ұсынған нұсқаға сәйкес 1932 жылы барлық әскери емес шабуылдар, соның ішінде азаматтарды кепілдікке алулар мен азаматтық әуе кемелерін басып алулар ғана емес, сонымен бірге әскери тұтқындардың өлтірілуі де терроризм актілері деп саналуы тиіс. Сарапшылардың пікірінше, терроризмді «бейбітшілік кезеңінде жасалған әскери қылмысы» деп бағалаған жөн.

1999 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымы Ұлттар Лигасының екінші жобасына негізделіп отырып, терроризмге қатысты мынадай тұжырымдаманы қабылдады: «Саяси мақсатта жеке тұлғалардың, адамдар тобының және жалпы қоғамда террор жағдайын араңдатуға бағытталып, есептелген қылмыстық актілер, қандай да болмасын саяси, философиялық, идеологиялық, нәсілдік, этникалық, діни немесе ақтауға себеп ретінде пайдаланылатын басқа сипаттағы жағдайлардың ешқайсысы ақталынбайды» [2].

АҚШ-тың федералдық тергеу бюросының анықтамасына сәйкес, терроризм - «саяси немесе әлеуметтік мақсаттарға жету үшін үкіметті, халықты, мүлікке қарсы, сонымен қатар, қоғамның кез-келген сегментін қорқыту және мәжбүрлеу үшін қолданылатын заңсыз әрекет».

Сарапшылар терроризмді тек қана адамгершілікке жатпайтын және күтпеген зорлық-зомбылық деп есептемейді, бірақ террористік әрекеттер әрқашан қылмыс түріне қарамастан осы стратегияны жүзеге асырады. Барлық қылмыстар сияқты, террористік актілер белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу үшін жасалады, бірақ осыған байланысты оның бірнеше ерекшелігі бар. Терроризмнің кейбір анықтамалары халықты қорқытуды (терроризмді) мақсаты ретінде көрсетеді, алайда көптеген зерттеушілердің айтуынша, терроризм саяси мақсатқа жету үшін жасалған кезде ғана қылмыс ретінде қабылданады. Кейбір зерттеушілер оны тек саяси мақсаттармен байланыстырады. Бұл бір тұжырымдама, мысалы: «Терроризмді саяси мақсаттарды жүзеге асыруға қатысты болған кезде ғана қылмыс бола алады», атап айтқанда, халықаралық қатынастарды шиеленістіру, қоғамдық тәртіпті тұрақсыздандыру және тағы басқалар.

Соған қарамастан, лаңкестік мақсаттарының біліктілігі тек саяси мақсаттармен ғана анықталуы қисынға сәйкес келмейді, өйткені бұл жағдайда оның әлеуметтік, діни немесе басқа мақсаттарда жүзеге асырылу мүмкіндігі алынып тасталуы керек. Менің ойымша, бұл екі компоненттің маңыздылығы бірдей. Ең алдымен, терроризм жалпы қауіпті немесе сондай қауіп-қатердің пайда болуымен сипатталады. Терроризмнің объективті негіздемесі - нақты қауіп тудыратын қылмыс. Бұл жарылыс, өрт, өзге қаруларды қолдануда және басқа адамдарға шексіз зиян келтіретін және ауыр зардаптарға әкелетін әрекеттерден көрінеді. Екінші ерекшелігі - оны жүзеге асырудағы жариялық сипаты. Террористік шабуылдар, әдетте, қоғамдық жерлерде орын алады және құрбандардың болуына әкеліп соғады. Терроризмнің келесі ерекшелігі - қорқыныш, тұрақты қысым мен халықтың арасында әлсіздіктің сезілуі. Бұл басқа да ұқсас қылмыстардан ерекшеленетін терроризмнің айқын белгілері.

1970 жылғы конференция барысында терроризмнің 3 түрі анықталды: әлеуметтік, саяси және идеологиялық терроризм, сонымен қатар, бұл сан өсті. Американдық зерттеушілердің айтуынша, терроризмнің мынадай түрлері бар [3]:

- ақыл-ой және қылмыстық;
- революциялық, революцияға қарсы және зорлық-зомбылық;
- ядролық, экономикалық, технологиялық, экологиялық және т.б.

Ең кең таралған түрлері болып:

Саяси терроризм - саяси басшыларға, үкіметке немесе олар жүргізіп отырған саясатқа ықпал етуге және оларды осы саяси әрекетті жүзеге асыруға мәжбүрлеуге бағытталған түрлі түрдегі лаңкестік әрекеттер.

Ақпараттық терроризм - адамдардың психикасына және сана-сезіміне олардың жүріс-тұрысын тікелей бақылауға мақсатты түрде әсер ету.

Экономикалық терроризм лаңкестерге қолайлы экономикалық пайданы алу үшін мемлекеттер мен олардың көшбасшыларына, әлеуметтік топтарға және халыққа, экономикалық бәсекелестерге қарсы бағытталған әртүрлі кемсітушілік экономикалық қызмет болып табылады.

Сонымен қатар, кейбір авторлар 20 ғасырдың басында революциялық лаңкестік әрекеттерін мысал ретінде келтіріп, жанкешті терроризм деп аталынатын тағы бір түрді анықтайды. Олардың пікірінше, революциялық террористтердің фанатикалық белсенділігі, жанқиярлықты білдіретін позитивті элементтерді де қамтиды.

Құқықтық әдебиетте саяси мақсаттарға қол жеткізу үшін өз өмірін құрбан етуге дайын тұлға ретінде анықталған суицид терроризм тұжырымдамасы бар. Барлық лаңкестік әрекеттердің екі аспектісі бар: рационалдық және иррационалдық. Террордің рационалдылығы, зорлық-зомбылық әрекеттерінің нәтижесінде, жүйе террористермен уақытша байланыстан айырылған кезде, белгілі бір саяси немесе әлеуметтік мақсатқа қол

жеткізуге болады. Мысалы, басқа террористерді босату, кейбір этникалық немесе саяси бостандықтарды мойындау және тағы басқалар; ал екінші жағынан - лаңкестік әрекетті террорист-суицидист жүзеге асырған кезде иррационалды болып табылады.

Сондай-ақ, саяси, экономикалық немесе басқа мақсаттар үшін ядролық, химиялық, бактериологиялық немесе оның компоненттерін заңсыз пайдалануды қамтитын технологиялық терроризм анықталған.

Ғалымдар терроризм саяси, халықаралық, ұлттық және діни болуы мүмкін деп санайды [4]. Террорология (терроризм туралы ғылым) терроризмнің себептері ретінде нәсілшілдікті, агрессивті саясатты, демократиялық емес саяси режимді, сепаратизмді, діни фанатизмді, есірткі бизнесін, әділетсіздікті және т.б. есптейді. Террористік қызметтің мотивациясы айтарлықтай өзгеріске ұшыраған. Егер бірінші ұрпақтың лаңкестік әрекеттері идеологиялық негізде болса, келесі ұрпақ үшін ол анықталмаған және қылмыстық істерді немесе саяси қылмыстарды қамтыды. Сонымен бірге, ішкі терроризм халықаралық терроризмнен алыстады. Қазіргі терроризмге тән ерекшелік - бір елдің лаңкестерінің тәжірибесі басқа елдердің террористерімен белсенді пайдаланылады, террористік акциялар көп қырлы болып табылады. Терроризмді көріс табу формасына қарамастан, ол әдейі жасалған қылмыс және оның мотиві мен мақсаты үлкен маңызға ие. Террористік акт саяси тәртіпті өзгертуге, соғыс қимылдарына және т.б. себеп болуы мүмкін немесе мотив мүлдем басқа болуы мүмкін. Атап айтқанда, іргелі немесе сектанттық, діни, ұлтшылдық идея, әлеуметтік фанатизм, ашкөздік, кек алу және тағы басқалар.

Терроризмнің іс-әрекет ауқымында байланысты ішкі және халықаралық лаңкестік ерекшеленеді [5].

а) Ішкі терроризм - саяси немесе әлеуметтік мақсаттарға қол жеткізу үшін қолданыстағы билік, үкімет, азаматтық халық немесе оның кез-келген сегментін қорқыту үшін адамға немесе мүліктерге күш қолдану және зорлық-зомбылық жасау.

б) Халықаралық терроризм - бұл бір мемлекеттің екінші тарапқа ұйымдастырылатын және қаржыландыратын лаңкестік әрекеті. Бұл терроризмге қолдау көрсететін елдер немесе ұйымдар тарапынан халықаралық терроризмді басқарады. Басқа мемлекетке қарсы бағытталған халықаралық терроризм қолдау көрсететін елдер немесе ұйымдар арқылы басқарылады. Бұл мемлекеттер терроризмді сыртқы саясат құралы ретінде қарастырады, бірақ қазір ол террористік ұйымдарды құру, қаржыландыру, үйлестіру, террористік топтарды оқыту және т.б. арқылы жасырын түрде жүзеге асырылады.

Мотивацияға сәйкес жоғарыда айтылғандай саяси, діни, ұлттық, биологиялық және басқа да лаңкестік нысандары бар, бірақ қазір біз діни лаңкестікті анықтауымыз керек.

Діни лаңкестік әртүрлі діндердің өкілдері бір-біріне қарама-қайшы болған кезде және бір сенімнің өкілдері зорлық-зомбылықпен басқа сенушілерді қорқыту болып табылады, мысалы, Ирландиядағы католиктер мен протестанттар арасындағы қарсылық [6]. Діни терроризм көбінесе саяси себептерге негізделген, бұл жағдай сол немесе басқа дінді ұстанатын адамдар саяси мәртебесін жоғалтқан немесе ала алмаған жағдайда, өздерінің қарсыластарын қорқытып, зорлық-зомбылық арқылы өз мақсатына жетуге тырысқан кезде болады. Ұлттық (этникалық) лаңкестік этникалық айырмашылықтарға негізделген және үстем жағдайға жету үшін бір этникалық топтардың басқа этникалық топтарды қорқытуды білдіреді, мемлекеттік органдардың аумақтық бөлуді, мемлекеттік органдарды құруды талап етуге, түрлі артықшылықтарға ие болу мақсатында жүзеге асырылады.

Этносаралық терроризм этникалық қақтығыстардың белгілі бір болып табылады. Этносаяси конфликтология этникалық қақтығыстар этникалық плюрализмге негізделгенін мойындайды. Жанжалдардың мәселесі көпұлтты қоғамда және әлемдегі этникалық жанжалдардың көпшілігі сол жерде орын алады.

Жалпы террористтік актілердің кейбір түрлері шабуыл жасаған тұлғалардың өліміне әкеп соғатын фактілерді қамтиды. ЕкіншідүниежүзіліксоғыскезіндеЖапонияда «дінижел» депаталатып,өз-өзінеқолжұмсайтынұшқыштарпайдаланылды.

Жихад кезінде өз-өзіне қол жұмсау жихадшылардың арасында қасиетті және үлгілі істері болып саналады. Олар сенім үшін өз-өзіне қол жұмсау мүджахедтің өліміне ұқсас деп есептеді. Екі жағдайда да бір себепке қызмет етеді, екеуі де жихад жауынгерлері, бірақ әртүрлі жағдайда болған.

Әдетте, батыстың моральдық құндылықтарын ұстанатын адам, өзі-өзіне қол жұмсауға белгілі бір психикалық бұзылулар немесе моральдық проблемалардың нәтижесінде келеді. Батыс мәдениеті өзі-өзіне қол жұмсауды теріс құбылыс ретінде қарастырады, ал мужахидтер, керісінше, өзін-өзі өлтіргенде моральдық қирауды бастан кешірмейді, ол моральдық кемелдіктің ең жоғарғы шегін жете алады және тұрақты тұра алады деп есептейді. Оның өзіне қол жұмсауы сенім мен Құдайға деген құрмет және жанқиярлық ретінде қабылданады. Мужахид өзі-өзіне қол жұмсау Құдай үшін шежіре ретінде қарастырылады. Азапталу - бұл жихадтың рухани тұрғыдағы ең маңызды жағы. Бұл маңызды аспект келесіден шығады: азап шегуші Жихад үшін зардап шекуге жауынгерге Алла тағайындаған ең үлкен миссия деп қабылданады.

Соңғы жылдары террористік салаларда әйелдердің саны артып келеді. Әйелдердің шабуылға қатысуы үйреншікті емес көрінеді, бірақ бұл құбылыс әйелдердің террористік ұйымдардың қолындағы өлімге әкелетін қару болып табылады. Бұл құбылыс салыстырмалы түрде жаңа, сондықтан ғалымдарға жалпы сипаттамаларын бағалау қиынырақ. Бір нәрсе анық, мысалы, еркектер жасаған суицидтік шабуыл сияқты, әйелдердің де жасы ұқсас, орта есеппен 16-26 жаста. Басқа тенденциялар жалпылауға мүмкіндік бермейді: кейбір әйелдер - жесірлер, сауатсыз, жұмыссыздар, аз қамтылған отбасыдан шыққандар, ал басқалары - некеде тұрған, білімді, орта таптың өкілдері, табысты мамандар. Әйел террористерді еркек террористерге ұқсатып қабылдайды. Террористік ұйымдар кандидаттардың аңқаулығы мен ынта-жігерін пайдаланады. 1985 жылы 9 сәуірде алғаш рет әйел өзін-өзі жарып жіберген террорист ретінде пайда болды. 16 жастағы Ливан қызы Сирияның социалистік ұлтшылдық партиясының мүшелері израильдік әскери конвойға жарылғыш заттар салынған автокөлікпен апатқа ұшырады. Оқиға кезінде Израильдің екі сарбазы қаза тапты, екі адам жараланды. Осы оқиғадан кейін, өзіне-өзі қол жұмсаушы әйел бомбардировщиктер жаңа, дәстүрлі емес соғыс қаруы бола бастады. Исламдық қарсылық шеңберінде Хамас, Хезболла, Палестина ислами жихад және Әл-Акса шейіт бригадалары ұйымдастырған лаңкестік әрекеттерге тағы да көп адам өз-өздеріне қол жұмсады.

Терроризмге қарсы күрес институты «тірі бомбалар» - бұл шабуыл қылмыскердің өлімімен тікелей байланысты болатын операциялық әдіс ретінде анықтайды. Террорист егер ол өзіне-өзі қол жұмсамайтын болса, жоспарланған шабуыл жасалмайтынын нақты түсінеді. Зерттеушілердің айтуынша, әйелдер үшін «тірі бомба» әйелдерді азат ету әдісі болып табылады. Бұл жағдайда олар ерлерге тең болады. Рухани лидерлер оларға шахидтің өлімі жағдайында ерлер мен әйелдердің тең дәрежеде болатындығына сендіреді.

Бұған дейін «басқа әлемде» мұндай мәртебе әйелдерге қол жеткізе алмады. Қазіргі заманғы бұқаралық ақпарат құралдары өз-өзіне қол жұмсаушыларды негізінен, жас, үмітсіз, кедей және психикалық тұрақсыз адамдар ретінде сипаттайды. Бұл дұрыс емес тұжырым. Зерттеушілердің айтуынша, лаңкестердің көпшілігі жақсы білімге ие, тұрақты психикамен және олардың атынан әрекет ететін өкілдеріне қарағанда жоғары әлеуметтік мәртебеге ие адамдар 11 қыркүйектегі террорлық актіге қатысқан 19 адамнан 15 шабуылшы бай араб отбасынан шыққан, көпшілігі Батыста өмір сүрген немесе оқыған. Суицидтік бомбардирлер әдетте еріктілер болып табылады.

Жалпы, отандық ғылымда, террористтердің басым көпшілігі аналарының мейірімін көрмеген және олардың агрессивті мінез-құлқын, психологиялық артта қалатын, туылғаннан бері ауру балаларды, балалық шақта жарақат алғанын, екінші санат, адамгершілікке жатпайтын адам, мүлде өзгермейтін, сондай-ақ қылмысты мақсатты түрде жасайтын тұлға, өздерінің әрекеттері мен идеяларының зардаптарын және басқа адамдарға артықшылығын көрсете отырып, олардың салдарын өте жақсы түсінетін деп қарастырады. Лаңкестердің көпшілігі бала кездерінде қорлау, зорлық-зомбылықты көрген, өмірде орын алмаған жастар.

Олар өз жеккөрушілігін қоғамға жібереді. Олар өздерінің «эго» екенін өздерінің жеке басын мойындауға, орындалмаған идеяларды жүзеге асыруға және қоғамның әділ емес деп ойлағанын жасайды, сол себепті адам террористік әрекеттерді жасайды.

Терроризмнің детерминанттары саяси, идеологиялық, сепаратистік, этнографиялық, діни, әлеуметтік болуы мүмкін. Олардың барлығы кейде қоғамда кейбір тұлғалар мен ұйымдар шеше алмайтын өткір мәсілелерді тудыруға қабілетті, тіпті халық оны шешудің жол ретінде тек террористтік актілер, яғни, зорлық-зомбылық қылмыстарына жүгінеді. Бұл қайшылықтар мен жанжалдарды уақытылы шешпеу немесе органдардың қабілетсіздігі террористік көрінулердің пайда болуына ықпал етеді.

ТМД елдерінде террористтік қауіп-қатерлер таралуына ықпал ететін факторлардың арасында мыналар жатады: елдегі күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдайды, өмірдің көптеген салаларын қылмыстық, көптеген аймақтарда сепаратистік көңіл-күйді, халықаралық лаңкестік ұйымдардың, жауынгерлік ұлтшылдық пен жалған діни экстремистік идеологияның деструктивтік қызметі, есірткі, қару-жарақ және жарылғыш заттарды заңсыз айналымы.

Терроризмді түрлер бойынша бөлу кез келген басқа классификация ретінде қарастырылады, бірақ белгілі бір түрлердің нақты қасиеттерін анықтау осы саладағы заңнамалық және құқықтық әрекеттер үшін қажет [7].

Іс жүзінде террористік әрекеттердің келесі түрлері террористтік акт кездерінде қолданылады [8]:

1. өлтіру;
2. жарылыс, өрт және оларды ұйымдастыру;
3. ұрлау;
4. тонау;
5. кепілге алу;

Терроризмді түрлер бойынша бөлу қатаң түрде догматизацияланбайды, өйткені ол адамзат тарихында әлі күнге дейін орын алмаған осындай негіздеме негізінде пайда болуы мүмкін. Әрекеттің объективті аспектісінің негізінде қылмыстық құқықтың догмаларын ескере отырып, біз әр актінің криминализациялануын қамтамасыз етеміз. Сондықтан терроризмнің түрлері туралы айтқан кезде, қылмыстың объективті жағын ескеріп, оның түрін және формасын анықтау қажет. Мотив актінің субъективтік аспектісіне жатады және бұл оқиғадағы белгілі бір қылмыстар (түрлер) ретінде терроризмді бөлу үшін негіз бола алмайды. Сонымен қатар, лаңкестік түрін және оның көрініс формасын ажырата білу маңызды, ол актінің объективті аспектісіне негізделеді және оның қылмыстық сипатын оның көрініс формасына сәйкес жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Терроризм барлық басқа зорлық-зомбылықтан, физикалық жоюдан және басқа да қылмыстардан ерекшеленеді. Бұл жаппай қорқыныш туғызатын, физикалық және материалдық құндылықтарды бұзатын қылмыстық құбылыс. Бұл құбылысты өлтіруге, зорлық-зомбылыққа және басқа да ұқсас қылмыстық әрекеттерге теңестіру болмайды, себебі олар терроризмге тән деңгей мен сапада емес. Террористік акт - бұл ең қауіпті қылмыс, өйткені ол саяси жағдайды тұрақсыздандыруға әкеледі, елдің немесе мемлекет арасындағы әлеуметтік-саяси және экономикалық қайшылықтарын күшейтеді. Сондықтан осындай мақсаттарға жету үшін лаңкестік әрекеттер бұрын қолданылған және әлі күнге дейін қолданылып келеді [9].

Жоғарыда айтылғандай, терроризмнің негізгі элементі террористік акт ретінде белгілі бір мақсат болып табылады. Терроризм генетикалық тұрғыдан террористік әрекетке жақын және көптеген жағдайларда олардың өзара байланысы, әсіресе, жалпы қауіп төндіретін зорлық-зомбылық әрекеті, адамдардың шексіз санына қауіп төндіретін немесе ауыр салдарға әкелу мақсаты мен бөлігі ретінде қарастырылады. Террористік акт терроризмнің барлық белгілерін міндетті түрде қамтуы тиіс.

Қорыта келе, терроризм әрқашан террористік актінің нақты жағдайы болып табылмайды, өйткені:

• терроризм тек қана зорлық-зомбылық әрекеттерімен ғана емес, мұндай әрекеттердің қауіпімен де көрсетілуі мүмкін. Бұл жағынан, ең жақсы мағынада, терроризм термині зорлық-зомбылық актілері іс жүзінде жүзеге асырылатын, бірақ ол қауіп төндірмейтін лаңкестік актіні анықтауға қосылады;

• террористтік акт жасаудың зорлық-зомбылық құрбандарының белгісіз санына бағытталған;

• террористтік актінің құрбаны қатал түрде жеке болып табылады, ол тек белгілі бір адамға ғана емес, айналаға да қауіп төндіреді. Терроризмнің ерекшеліктері террористтік акт барысында көрініс табады. Террористтік акт – бұл террористтердің бірқатарынан тұрады және ғылымда жеке қарастырылады;

• терроризм үнемі қауіп-қатерді туғызатын құралдармен жүзеге асырылады. Бұл құрбандарға ғана емес, мүліктің бүлінуіне де себеп болады.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта терроризмнің келесі себептері құқықтық әдебиетте төмендегідей сипатталады:

1. Адамдардың қызығушылығын тудыратын, қызғаныш, жек көрушілік және т.б. сияқты әлеуметтік-психологиялық факторлардың пайда болуымен күшеюіне себеп болатын әлеуметтік айырмашылықтың өсуімен қатар өмір сүру деңгейінің төмендеуі.

2. Әлеуметтік және кәсіби топтардың, әсіресе, әскери қызметкерлердің немесе жарылғыш құрылғылар мен заттармен жұмыс тәжірибесі бар адамдардың критикалық мәртебесі.

3. Көші-қон, тылдық, психологиялық және кәсіптік деградацияға, нарықтық жағдайлардағы жеке наразылыққа және басқа да ықпал ететін жұмыссыздық деңгейінің артуы.

4. Ұлттық өзін-өзі тану.

Бүгінде діни фанатизм әсіресе кең таралған. Сыбайлас жемқорлықты терроризмнің таралуының факторы деп атауға болады. Сыбайлас жемқорлық ұйымдасқан қылмыстың өзіндік катализаторы болып табылады және терроризмді кеңейтуге де әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Special Part of the Criminal Law, Book II, collective of authors. “Meridian” Publishing House, 2017.

2. M. Turava. Criminal Law. Review of the General Part, Tbilisi, 2015.

3. Adams J. The Financing of Terror: How the Groups that are Terrorizing the World Get the Money to Do It, NY, 1986

4. Atran S. Genesis of Suicide Terrorism, Science, Vol. 299, 2016.

5. Gettleman J. “Prisoner of Jihad”, Los Angeles Times, July 21, 2012.

6. Hoffman Bruce “Inside Terrorism”, Columbia University Press.

7. Витюк В.В, "Левый" терроризм на Западе: история и современность. – М.: Наука, 1997.

8. КОЧОИ С. М. Терроризм и экстремизм: уголовно-правовая характеристика. - М.: проспект, 2005.

9. Антонян Ю.М.: Терроризм : криминологическое и уголовно-правовое исследование. – М.: Изд-во "Щит-М", 1998.

10. Council of Europe 2003 Protocol.

11. Council of Europe 2017 Protocol.